

небезпечних елементів круговороту ідей (особливо у разі, коли всі закликаються не «знати своє місце», а «боротися за краще»). А якщо про це забути - йде соціальна дезорганізація, як опускається людина, що перестала чистити зуби і робити зарядку.

«Мудрість натовпу» - феномен того ж роду, що її підвищена маневреність. Лише пов'язаний з рухом в ментальному просторі, де питання і відповіді відкривають ті або інші двері лабіринту. Якщо людям «підказують», про що думають інші, потужність «колективного розуму» сходить нанівець. Майже завжди, коли в умовах невизначеності є якийсь розкид думок, пошук істини вимагає «рухатися» до однієї з меж, а то і за край (за межі тих думок, що середня людина вважає «адекватними»). Навіть якщо багато хто не вийде за ці кордони, хтось вийде і дістанеться до істини: а вона володіє тією чудовою властивістю, що вона перевищує вигідність – скажімо, спонукає відмовлятися від особисто вигідних тобі забобонів або сильно знижує упевненість в їх захисті. Тому якщо хто-небудь наздогад «дістанеться до істини», він з високою вірогідністю переконає багатьох. А ось соціальний вплив, який передається інформацією про думки інших, повертає кожного – або більшість - до дещо «середнього», прийняттого, але неістинного. Прикладом цього може служити стихія Інтернету, яка володіє власними механізмами витягання і згущування значущості.

Андрій Бурий

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ЛЮДИНА Й ЦИВІЛІЗАЦІЯ В ОКРЕМИХ КІНОРЕФЛЕКСІЯХ

Людина не лише існує у світі, але його також пізнає, тому усвідомлення буття не тільки власного, але й чужого, є рисою її існування. Людина, якщо існує, то у світі (*Mitdasein* у М. Гайдеггера, *etre pour autrui* у Ж.-П. Сартра). Х. Ортега-і-Гасет вбачав головний недолік попередньої філософії у тому, що людина розглядалась нею як істота автономна стосовно навколишнього їй світу. «... у світі немає нічого, гідного називатись «я» у точному сенсі цього слова. Бо саме властивості цього персонажа однозначно визначаються оцінками, які в житті отримує все наше: тіло, душа, характер і обставини. ... «Я» – визначений та суто індивідуальний, мій тиск на світ, світ – такий самий визначений та індивідуальний спротив мені [5, с. 309–310]». Формула «Я є Я з моїми обставинами» покладає, що поняття обставин

передбачає спочатку природне становище людини, потім його тлумачення ускладнювалось, до нього долучились культурні й соціальні параметри, у підсумку «найвагомішою частиною «обставин» поставала сукупність переконань, властивих соціальному світові, до якого належить людина [1, с. 372]». При цьому варто прислухатись до доповнення А. Руткевича: «Поняття «обставини» (ісп. в одн. *circunstancia*) аналогічне поняттю *Umwelt*. ... Обставини містять у собі не тільки зовнішній, але й внутрішній світ [6, с. 18]». Людина робить усе більш-менш так, як роблять інші, або, кажучи мовою М. Гайдеггера, робить усе так, як «слід» робити – через це людина не є справді собою. Вказуючи на небезпеки, що приховуються у підпорядкуванні людини тривіальній повсякденності, стандартам і цивілізаційним взірцям поведінки, «філософія Гайдеггера влилась у широкий та неоднорідний потік критики всіх тих аспектів культури ХХ століття, що позбавляють індивіда автентичності його існування [7, с. 155]». Цивілізація переформовує буття індивіда, котре через це перестає бути справжнім існуванням, – такий перебіг думки суголосний і позиції М. Бердяєва, який особливо рішуче постає проти всезагального у соціальній царині – влади над особистістю держави, нації, народу, колективу, торкаючись однієї з найбільш болючих проблем ХХ століття, яка, на жаль, не оминула й українців.

1828 року на центральній площі Нюрнберга з'явився дивний молодий чоловік в жалюгідному лахмітті – це вступ до драми німецького режисера Вернера Герцога «Кожен за себе, і Бог проти всіх» (1974). Чоловік не умів розмовляти, не мав належної вправності ходи і, як потім з'ясувалось, більшу частину життя провів у повній самотності в холодному вогкому підвалі десь у передмісті. Через п'ять років Каспара Гаузера було вбито за загадкових обставин. Дивне, трагічне життя, таємниця народження й смерті перетворили цю людину на одну з найбільш загадкових фігур німецької історії. Однак режисера цікавлять зовсім не таємниці народження й смерті героя – знайди цікавить його як індивід, якого зовсім не торкнувся вплив цивілізації, в тому числі релігійні та суспільні норми моралі й права і так зване мислення здорового глузду. Герой фільму уособлює людяність у її первинному вигляді, тоді як суспільство постає у стрічці знаряддям придушення особистості; цивілізація не розуміє Каспара, вбачає у ньому недолюдка й примушує його пройти різні ступені приниження – стайню, ярмарковий балаган і в'язницю¹.

---

¹ Зауважимо, що крайній романтизм і надривність авторської позиції дають чимало підстав для полеміки з постановником, адже для нас залишається нез'ясованим те, якими ж конкретно мають бути атрибутивні риси особистості в його баченні, чи можемо ми взагалі вважати Каспара особистістю в усталеному філософському сенсі терміну, бо якщо ні, тоді фільм ризикує перетворитись на циркову драму про те, як людство поводить з твариною, і – отже – тоді можна постулювати факт, що й сам режисер бачить у своєму герої певною мірою недолюдка, що, автоматично, знижує гуманістичну цінність твору.

Суспільство позбавляє Каспара його індивідуальності, для аристократів він – розвага, дешева сенсація, курйоз (одразу ж виникають неймовірні версії походження персонажа – то він син принца, то невідомий брат Наполеона), для учених – об’єкт вивчення, піддослідний [8, с. 25]. Перед нами наче зло й добро у вигляді двох методів виховання – у таємничого старого і в цивілізації, яка намагається прилучити знайду до своїх правил і благ.

Недаремно к наступному фільмі майстра – «Носферату – привид ночі» (1978), який сюжетно був рімейком класичної стрічки Ф.-В. Мурнау (1922) й роману Б. Стокера про Дракулу, насправді ж постав апокаліптичною притчею, – є знаковий епізод. У своїй подорожі Люсі натрапляє на довжелезну траурну церемонію (у місті – чума), а потім опиняється на міській площі, обставленій столами з найдками – це молоді юнаки й дівчата з апетитом поїдають багате меню, розважаючи себе розповіданням історій у стилі Боккаччо. Люсі вдячно приймає запрошення приєднатись до «бенкету під час чуми», але коли повертається назад, то замість красивих молодих людей бачить на столах щурів, які доїдають рештки їжі – бенкет скінчився, молодість згасла, людство не вберегло виплеканих ідеалів. Таким бачиться режисерові кінцевий пункт «розвитку» нашої цивілізації, яка невмолимо прямує до загибелі.

Опозицію романтичній версії стосунків індивіда із цивілізацією, репрезентованій В. Герцогом, складає знятий у США фільм англійського режисера Джона Бурмена «Позбавлення» (1972). Четверо молодих бізнесменів вирішили влаштувати собі ризиковану мандрівку гірською рікою на каное, вирвавшись на короткий час із задушливого світу великого міста. Однак вони не здогадуються про небезпеку, яка чатує на них у горах. «Люди гір і городяни живуть у різних світах [4, с. 242]», про що свідчить одна із вражаючих сцен на початку, коли авто мандрівників зупиняється біля лісової хатини, в якій бачать лише стару жінку й дитину, що помирає з голоду. Наступного дня на Еда і Боббі нападають двоє місцевих селян-дегенератів і жорстоко знущаються над ними. Четверо городян змушені застосувати насильство у відповідь і так само жорстоко розправляються з виродками. Це – короткий виклад сюжету картини, яка претендує на рівень серйозного філософського роздуму. Попри те, що постановника турбують передовсім питання про ціну людської малодушності, про необхідність залишатись людиною у найнеймовірніших ситуаціях, про неможливість позбутись морального суду над собою, режисер спростовує поширений міф про «природну людину». Дж. Бурмен говорить «про привабливість первісного способу життя як особливо небезпечної та збоченої форми розумового

регресу, що веде до трагедії [3, с. 394]». Більше того, вихованець цивілізації, намагаючись повернутись назад, до природи, «ризикуює, відкинувши суспільну мораль та істини людського співбуття, взагалі опуститись до звірячого рівня, а не затриматись хоча б на стадії родоплемінного устрою [2, с. 443]». Отже, сучасна людина повинна приймати цивілізацію як даність, навіть якщо її основи видаються сумнівними. Звісно, звірина природа людини періодично пробуджує у ній мрію про природній Едем, однак ця схильність вже не має жодних шансів реалізуватись в сучасному світі – хіба що у такій жахливій формі, як у «Позбавленні», в якому споконвічні мешканці гір не знають ні забруднення середовища, ні технічного прогресу, але доживають останні дні у світі, який вироджується, і «проливати за ним сльози» режисер навіть і не збирається. Тим не менш, екологія людської душі в умовах своєрідної «доцивілізаційної реальності», у середовищі древніх міфів та архетипних вірувань надалі залишатиметься у фокусі світоглядних пошуків режисера¹.

1. Зыкова А.Б. *Хосе Ортега-и-Гассет: поиски новой философии* / А.Б.Зыкова // *Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия?* – М.: Наука, 1991. – С. 353–382.
2. Кудрявцев С. 3500. *Книга кинорецензий : в 2-х т. Т. 1.* / С.В.Кудрявцев. – М., 2008. – 688 с.
3. Лурселль Ж. *Авторская энциклопедия фильмов. Т.1.* / Жак Лурселль; [пер. с фр. С.Козин]. – М. : Rosebud Publishing; *Пост Модерн Текнолоджи*, 2009. – 1008 с.
4. Найт А. «... И избави нас от зла» / Артур Найт // *На экране Америка. Сборник статей под ред. И.Е.Кокарева* / [пер. с англ. С.Г.Ваняшкин, И.Г.Левит, Е.Д.Янушевич]. – М.: Прогресс, 1978. – С. 240–243.
5. Ортега-и-Гассет Х. *Письмо к немецкому другу* / Хосе Ортега-и-Гассет // *Современная философия: словарь и хрестоматия* / Авт.-сост. Жаров Л.В., Золотухина Е.В. и др.; отв. ред. Кохановский В.П. – Ростов н/Д., 1996. – С. 308–311.
6. Руткевич А.М. *Предисловие к изданию: Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды* / А.М.Руткевич // *Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды.* – М.: *Весь Мир*, 1997. – С. 3–42.

---

¹ Своєрідною полемікою з його поглядами можна вважати «Дерсу Узала» (1976) Акіри Куросави, знятий в СРСР за мотивами мемуарів російського природодослідника Вікентія Арсенєва, в якому головний герой – «природна людина» – постає втраченим ідеалом людини, що живе у спілці з природою. Другим прикладом є італійський фільм «Пекло канібалів» (1979) Руджеро Деодато, який, вочевидь, навіяний «Позбавленням», але акцентував увагу передовсім на звірствах представників цивілізації, котрі у фільмі постають справжніми виплодами пекла і поведяться ще гірше, ніж тубільці-людожери.

7. Ярошевский Т. *Личность и общество. Проблемы личности в современной философии – марксизм, экзистенциализм, структурализм, христианский персонализм* / Тадеуш Мария Ярошевский; [пер. с польск. Р.Е.Мельцер]. – М.: Прогресс, 1973. – 543 с.
8. Pflaum H.G., Prinzler H.H. *Film in der Bundesrepublik Deutschland: Der neue deutsche Film von den Anfängen zur Gegenwart* / Hans Günter Pflaum, Hans Helmut Prinzler. – Bonn: Inter Nationes, 1992. – S. 9–147.

Світлана Цимбал

Національний педагогічний університет
ім. М.Драгоманова, м. Київ

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Для сучасного етапу розвитку наукового знання стає характерним перенесення акцентів на суб'єктивну інтерпретацію, релятивізм, багатомірність істини, дистанціювання від вивчення історичного минулого на користь прогностичної та управлінської функцій. Інформаційно-комунікативна сфера породжує індустрію соціальних технологій, що дозволяють цілеспрямовано змінювати суспільну думку, процес самоідентичності особистості в його темпоральності, тотальності. Вплив глобальної інформатизації на розвиток світових держав викликає стурбованість стосовно неконтрольованого з боку влади процесу уніфікації національних культур та недосконалих шляхів її запобігання.

Відсутність сформованої системи правосвідомості, що регулює діяльність інноваційних каналів комунікації, призводить до розповсюдження неякісної інформації, штучного моделювання таких ситуацій, коли об'єкт маніпулювання продовжує вважати себе самостійним суб'єктом, вільним у своєму виборі. Життєвий шлях особистості стає драматичнішим під впливом віртуалізації та глобалізації фундаментальних соціальних інфраструктур. Новітні технології виявляються тією силою, що постійно змінює не тільки середовище індивіда, але і його думки, звички, ідеали та систему цінностей.

Масові комунікації, як складова культури, стають сьогодні найвпливовішим фактором в існуванні та подальшому розвитку соціуму. В процесі індивідуальної самоідентифікації особистості виникає суб'єктивне почуття відчуження від реальності, відбувається нехтування невербальною інформацією. Моральні норми стають мінливими, фрагментарними. “Людина